

Jean-Jacques Marie

Ukraina, pogromer som västvärlden ignorerade

Ur *Le Monde Diplomatique*, december 2019

[J-J Marie är en marxistisk fransk historiker, specialist på Sovjetunionen och Ryssland*]

När hatet mot kommunismen gödde antisemitismen

Den 21 januari 2019 invigde vice premiärministern och kulturministern en basrelief föreställande Symon Petljura vid n° 2-4 på den gata som bär hans namn i Kiev. Petljura var 1918-20 chef för de nationalistiska styrkorna i Ukraina. Myndigheterna i Ukraina betraktar Petljura som en nationalhjälte och han har redan förärats en staty i Vinnytsja, sydost om Kiev, som invigdes i oktober 2017. Fast Petljura var ändå den som ledde pogromer där tiotusentals judar dödades.

Symon Petljura 1879 – 1926

Dessa massakrer ägde rum under det inbördeskrig där främst bolsjevikerna stred mot ”vita” (kontrarevolutionära) arméer på det gamla tsarväldets territorium. Fienderna till bolsjevikrevolutionen betraktade den som en judisk sammansvärjning och bakom varje jude dolde sig i förlängningen en kommunist. Sammanlagt ägde 1 500 pogromer rum i Ryssland, Vitryssland och framför allt Ukraina¹, där denna uppfattning kom till uttryck i all sin förödande kraft samtidigt som upplösningen av det ryska imperiet gav näring åt strävanden efter självständighet. Förutom general Anton Denikins frivilligkår och Röda armén deltog också Petljuras nationalistiska styrkor i striderna och från mars-april 1919 även väpnade förband av upproriska bönder, s k ”gröna”.

Detta öppnade vägen för en omfattande antisemitism. Mitt under striderna orsakade pogromerna 100 000 döda och lika många sårade. En halv miljon människors hem plundrades och befolkningen förvandlades till tiggare och kringströvande. Många levnadsöden liknade det som den 15 och 16 februari 1919 härjade samhället Proskurov (idag Khmelnytskyj). Enligt den ansvarige för Röda korsets insatser för offren för pogromerna i Ukraina hade soldater i en enhet ur Petljuras nationalistiska armé ”brutit sig in i husen och med dragna sablar börjat döda alla judar som de stötte på, utan hänsyn till ålder eller kön. De dödade

* Se även [Intervju med Jean-Jacques Marie](#) av Björn Erik Rosin

¹ Lidia Mijljakova (red.) och Nicolas Werth, *Le Livre des pogroms. Antichambre d'un génocide. Ukraine, Russie, Biélorussie, 1917-1922*, Calmant-Lévy - Mémorial de la Shoah, Paris, 2010.

gamlingar, män, kvinnor och barn. [...] De som gömt sig i källarna dödades med granater.”² Kvällen före, uppgav [den franske] journalisten Albert Londres, hade deras ledare satt upp hotfulla affischer med texten: ”Jag uppmanar befolkningen att upphöra med sitt anarkistiska agerande. Jag vill särskilt uppmärksamma judarna på detta.”³

Pogromerna skulle snart sprida sig till Kiev. Sedan bolsjevikerna i januari 1918 tagit makten där skulle makthavarna skifta inte mindre än tretton gånger i Ukrainas huvudstad. Petljuras styrkor hade inte mer än trängt in i staden förrän de den 29 augusti 1919 massakrerade flera hundra judar och liken hopades på trottoarerna och hustrapporna. Följande dag tog frivillig-armén över stafettpipen. På tågen på väg mot Kiev tvingade De svarta hundradena, ultramonarkister som fanns vid sidan av Denikins trupper, resenärerna att läsa Fader vår eller trosbekännelsen. På så vis kunde man avslöja judarna, som inte kunde dessa böner, och de torterades och kastades av tåget. Hundratals livlösa kroppar låg packade längs järnvägsspåren.

Ingen av de stridande arméerna var emellertid fri från det antisemitiska plågoriset: 39,9 procent av pogromerna utfördes av Petljuras styrkor, 31,7 procent av de gröna arméerna från olika ukrainska förband, 17,2 procent av Denikins trupper, 2,6 procent av den polska armén och 8,6 procent av enheter inom Röda armén, som hamnat utom kontroll för sin militära ledning.⁴

Anklagade för störande av samhällsordningen

I inbördeskrigets häxkittel hände det ofta att soldater, ofta tvångsrekryterade, bytte sida. Det var fallet med kosackerna, dessa gamla reservstyrkor i den tsaristiska armén som skyddade det ryska imperiets gränser i utbyte mot relativ autonomi i styret av sina egna samhällen. Atamanen (kosackchefen) Zeljonyj (”den gröne”) hade således lett en avdelning inom Röda armén innan han organiserade en ”grön” armé av upproriska bönder. Han brukade samla ihop judarna på torget i de samhällen han erövrade och meja ned dem med kulsprutor inför extatiska bondkvinnor som mässade ”Lovad vare du, O Herre!” I början av maj bröt även atamanen Nikifor Grigorjev med Röda armén och fördömde de ”som korsfäst Kristus”. I Znamjanka stoppade hans trupper ett tåg och dödade 200 judiska passagerare. I mitten av maj plundrade de under tre dagar Elisavethgrad (idag Kropyvnytskyj) och skar halsen av nära 3 000 judar. I slutet av maj blev de krossade av Röda armén.

Hur såg de militära ledarna på dessa blodbad? Mycket olika beroende på vilka det handlade om. Medan de ”vita” officerarna gratulerade mördarna – soldaterna fick en belöning för varje dödad jude – blev de bestraffade av Röda armén. Sålunda lät Leo Trotskij avrätta några dussin kosacker som ägnat sig åt pogromer. 1920 lät Felix Dzerzjinskij under tre månader fängsla 24 soldater i Röda armén som planerat en pogrom i Vladimir. Den 27 juli 1918 undertecknade Lenin ett dekret ”som ställde utanför lagen alla som ägnade sig åt pogromer och alla som uppmuntrar pogromer” och ”beordrade alla sovjeter på landsbygden att vidta de mest kraftfulla åtgärder för att rycka upp den antisemitiska pogromrörelsen med rötterna”.⁵

Hatet mot judarna hade länge underblåsts av ortodoxa kyrkan gentemot ”det folk som korsfäst Jesus”. I början av 1900-talet hade de Svarta hundradena uppmuntrat folkmassor berusade på vodka och psalmer att slå sönder, våldta, döda och framför allt plundra. Armén hade då passivt sett på eller bara agerat beskedligt för att hålla tillbaka dessa utbrott för sedan efter några dagar återställa ordningen och privategendomen. Efter revolutionen 1905, då folket lyckades slita till sig några eftergifter av självhärskardömet, stärktes den politiska anti-

² *Ibid*

³ Albert Londres, *Grands Reportages à l'étranger*, Arthaud, Paris 2017.

⁴ Miljakova/Werth, *a.a.*,

⁵ *Izvestija*, 27 juli 1918. Se J-J Marie, *L'Antisémitisme en Russie. De Catherine II à Poutine*, Tallandier, Paris 2009.

semitismen, som tsar Nikolaj II – helgonförklarad av ortodoxa kyrkan år 2000 – angav tonen för. I ett brev den 17 oktober 1905 rättfärdigade tsaren, genomsyrad av ett sjukligt hat mot ”den judiska klicken”, pogromerna. ”Folket upprörs över revolutionärernas och socialisternas fräckhet och oförskämdhet och då nio tiondelar av dem är judar riktas dess vrede mot dem, därav pogromerna”, skrev han.⁶

Efter oktoberrevolutionen spred sig denna kontrarevolutionära antisemitism. Judarna, som nu likställdes med bolsjeviker eller kommunister, betraktades mer än någonsin av den avsatta regimen som en främmande kropp ute efter att störa den inre samhällsordningen. I de ”vitas” och de ukrainska nationalisternas propaganda gjordes orden ”bolsjevik” och ”jude” till synonymer liksom orden ”revolutionär” och ”jude” hade varit 1905. Denna koppling blev till en blodig refräng. Till den rabbin som bad atamanen Kozyr Styrka att han skulle skona sina trosfränder svarade denne: ”Jag vet att du är bolsjevik, att alla de dina är judar hela bunten! Du ska veta att jag tänker utrota er allihop.” Medan hans soldater massakrerade offren tjöt de: ”Döda alla judar, de är bolsjeviker allesammans.” Atamanen Paljenko försäkrade också: ”Alla judar är bolsjeviker”.⁷

”Trotskij ska stå er dyrt!”

Denna röra uppmuntrade mordiska rykten. Sedan Röda armén dragit sig tillbaka från Jytomyr spreds ryktet om att Tjekan⁸ avrättat 1 700 kristna, medan bolsjevikerna i själva verket sammanlagt dödat 22 personer, vilket ledde till ett utbrott av raseri. Efter fem dagar av massakrer ”var alla byggnader på bårhuset i närheten av begravningsplatsen överfulla med liken av gamlingar, kvinnor och barn”.⁹

Enligt Frivilligarmén Osvags propagandatjänst ”ska judarna få betala för allt: för Februari- och Oktoberrevolutionerna, för bolsjevismen och för de bönder som tagit jorden från dess ägare”.¹⁰ Många avdelningar där publicerade på nytt *Sions vises protokoll*, det påstådda protokollet från möten mellan judar och frimurare om att utarbete en fantastisk plan för att erövra världen. Det rörde sig om ett falskt dokument tillverkat 1903 av två agenter inom tsarens politiska polis, Ochranan, för att motivera och på nytt sätta igång pogromer.

Innan judarna fick sina strupar avskurna fick de ofta höra sina bödlar tjuta: ”Trotskij ska stå er dyrt!” Han inkarnerade alla schablonuppfattningar. Karikatyrerna framställde honom en vampyr med blodiga läppar och krokig näsa, sittande grensle på muren till Kreml med Davidsstjärnan runt halsen och ett berg av kranier under sig, eller vid foten av en staty av Karl Marx omgiven av judiska bolsjeviker i färd med att sätta kniven i en ung rysk jungfru.

Trotskij, men även Lev Kamenev och Grigorij Zinovjev: den ”vita” propagandan älskade att påminna om de judiska namnen på dessa ledare, lika många revolutionära träd som dolde en skog av helt annat slag. ”Den judiska befolkningen har till sitt stora flertal stått vid utanför den revolutionära arbetarrörelsen som tagit över fabriker och de bönder som lagt beslag på jorden”, skrev den ryske sionistiske nationalekonomen Boris Brutskus.¹¹ Rika judar finansierade den Vita frivilligarmén, bankiren Abraham Halperin donerade 800 000 rubel till atamanen kosacken Alexei Kaledin. Vid en kongress med ukrainska rabbiner i Odessa i februari 1918 uttalades en *herem* (bannlysning) av sovjetmakten. Bunds, det judiska arbetarpartiet, konferens i Kiev samma månad fördömde bolsjevikernas agerande med 762 röster mot 11 och 7 nedlagda. Sionistledaren Daniel Pasmanik, ordförande för de judiska samfunden på

⁶ Citerat av Vassilij Tjulgin, ”Vad vi inte gillar hos dem”, (på ryska, Sankt-Petersburg, 1992).

⁷ Citerat i Miljakova/Werth, a.a.

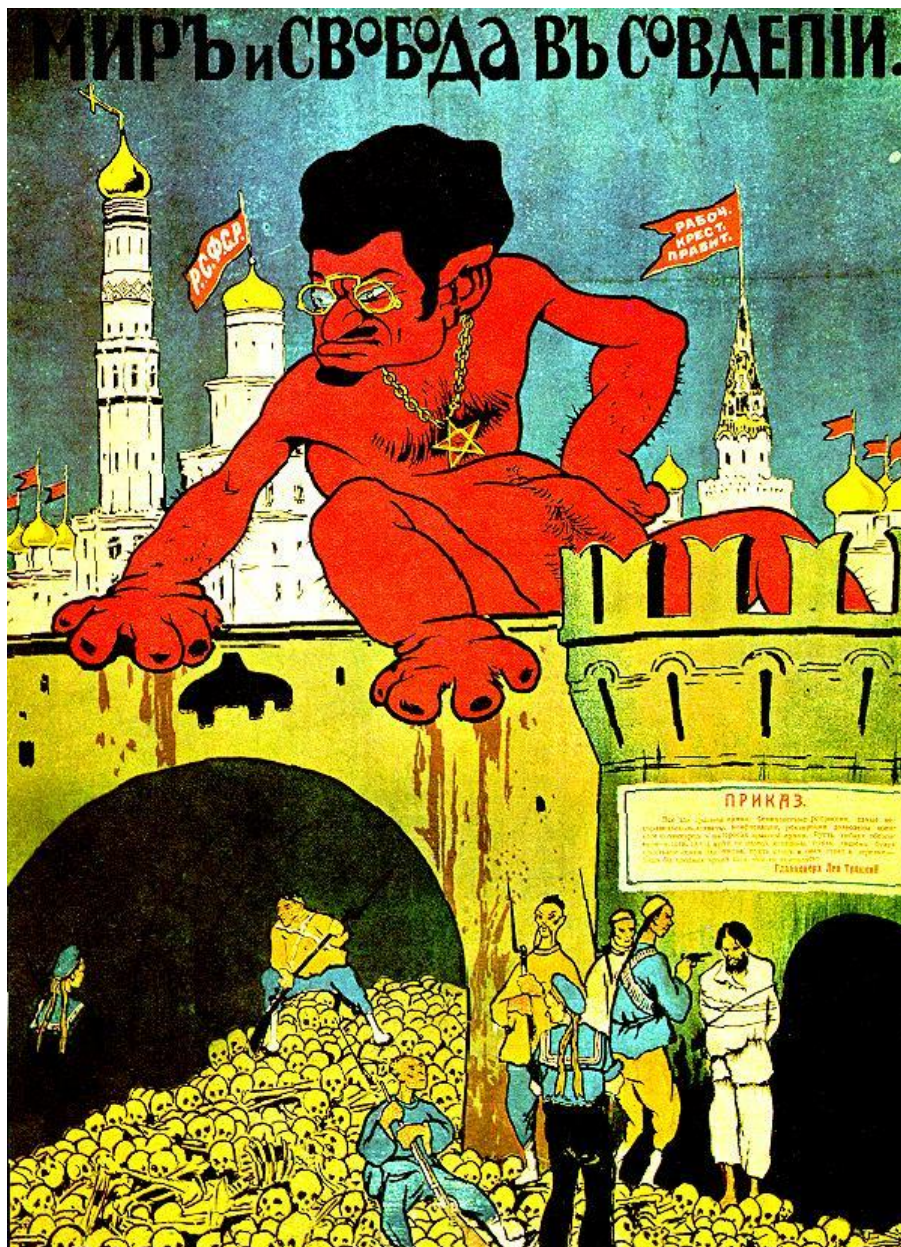
⁸ Den politiska polisen med uppgift att bekämpa fiender till bolsjevikregimen.

⁹ Rapport av Ja R Livtjits, representant för Centrala kommittén för hjälp till pogromernas offer, citerat i Miljakova/Werth, a.a.

¹⁰ Citerat i Oleg Budnitskij, ”Judarna i den ryska revolutionen” (på ryska), *Gesharim*, Moskva, Jerusalem, 1999.

¹¹ *Ibid.*

Krim och 1918-19 medlem av den anti-bolsjevnikiska regeringen på Krim, lyckönskade Frivilligarmén, som, skrev han, ”gett prov på sådant hjältemod och offervilja i sin oegennyttiga kamp mot bolsjevikerna [...] att jag idag, med full vetskap om alla dess brister och misstag, jag inte kan annat än utropa: ’Av med hatten, sjunk ned i bön inför den vita armén!’” Och det var ändå en armé som trängde in i städer och burar under ropen ”död åt judarna” eller med löften om att ”massakrera allt detta judiska avskum”.¹²

Trotskij enligt antisemitisk affisch från 1919

Flera judiska organisationer försökte väcka allmänna opinionen i väst, där ett antal regeringar skickat expeditionskårer för att hjälpa ”de vita” att krossa revolutionen. Den 18 januari 1918 fördömde veckotidningen *Evrejskaja Nedelja* (Judiska veckan) de ”pogromstämningar” som rådde i Ukraina. En central kommitté till stöd för offren för pogromerna, som bildats i januari 1919 av huvuddelen av de judiska politiska partierna, samlade in vittnesmål från de överlevande. Man genomförde en noggrann folkräkning som vidarebefordrades till avdelningar av Röda korset och judiska organisationer utomlands för spridning.

¹² Daniel Pasmanik, *De revolutionära arméerna på Krim* (på ryska), Société anonyme Imprimerie de Navarre, Paris 1926.

Inför de protester som förekom i Europa och USA försökte de som låg bakom pogromerna kamouflera sina gärningar. Petljura hävdade att det var bolsjevikerna som ”avrättat och fortsätter att avrätta [...] den judiska befolkningen”¹³ för att sedan påstå: ”Jag känner inte till några pogromer, någon plundring eller några massmord på den fredliga judiska befolkningen, och jag kan inte ens gå med på att något sådant skulle ha förekommit.”¹⁴

Generalen Alexej Von Lampe, som på 1930-talet, förespråkade en allians mellan ”de vita” och nazisterna för att ”störta bolsjevismen” bagatelliserade pogromerna som ”plundring-tvångsrekvisitioner som inte främst drabbade judarna, utan alla invånare i erövrade byar” och berodde på svårigheter med försörjningen. ”I de distrikt där ’de vita’ rör sig har det inte förekommit några antijudiska pogromer, dvs aktioner som syftar till att döda eller plundra judar”, hävdade han.¹⁵

Den 8 augusti 1919 krävde en judisk delegation att Denikin öppet skulle fördöma pogromerna. Generalen var undanlidande. Den ryske ambassadören i Paris Vassilij Maklakov – som tagit ställning för ”de vita” – tog upp pogromernas olyckliga konsekvenser bland europeiska och amerikanska finansärer. Winston Churchill, som inte hyste några speciella sympatier för judarna och främst önskade samla alla motståndare till Sovjetryssland, uppmanade Denikin att ”förhindra mord på judar i de distrikt hans armé kontrollerar”.¹⁶ Men Denikin vågade inte ta strid med sina officerare, som var besatta av talet om en sammansvärjning av judar-bolsjeviker-frimurare, och nöjde sig med vag formell kritik. Trots denna undanflykt fortsatte regeringarna i London, Paris, Washington och på andra håll att ge politiskt, ekonomiskt och militärt stöd till ”de vita”.

Maklakov skulle för övrigt lugna Alexander Krovotjein, minister i den anti-bolsjevikiska regeringen: hans allierade skulle nöja sig med lite verbal kritik av pogromerna och två eller tre uttalanden. ”Egentligen är man här så föga krävande att man skulle kunna tåla lite mer”, sade han.¹⁷

För att hämnas offren för pogromerna skulle Samuel Schwartzbard den 25 maj 1926 i Paris mörda den som Maklakov själv kallat ”pogromisten Petljura”. Under rättegången mot mördaren förklarade den franske generalen Henry Freydenberg: ”Petljura har alltid agerat som en vän till Frankrike och gjort allt som varit möjligt för att samarbeta på det mest vänskapliga sätt med den franska ockupationsstyrkan.”¹⁸

Översättning Björn Erik Rosin

Lästips

Konrad Kreft och Clara Weiss: [Nationalism och fascism i Ukraina – en historisk överblick](#)

¹³ Citerat i Miljakova/Werth, *a.a.*

¹⁴ Simon Petjora, ”En befälhavare som är fast i fåfänga förhoppningar”, (på ryska), Letnij Sad, Moskva-Sankt-Petersburg, 2008.

¹⁵ Alexej von Lampe, *Possjev*, n° 3, Moskva 1981.

¹⁶ Oleg Budnitskij, ”De ryska judarna mellan de röda och de vita”, (på ryska), *Rosspen*, Moskva 2005.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Alain Desroches, *Le Problème ukrainien et Simon Petlura. Le feu et la cendre*, Nouvelles Éditions latines, Paris 1962.